

Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Kamu ve Özel İşletmelerinin Çevreye Duyarlılığı Üzerine Bir Uygulama: İSO 500 Örneği

Doç. Dr. Abdullah YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, KÜTAHYA

Dr. Yavuz BOZKURT

Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü, KÜTAHYA

ÖZET

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanoğlu tarafından tahrip edilen çevrede meydana gelen bozulma, sanayi devrimine kadar ki dönemde önemli boyutlarda olmamıştır. Ancak, sanayi devrimi ile başlayan süreçte hızla tüketilen doğal kaynaklar ve aşırı derecede artan üretim-tüketim döngüsü sonucu çevrede meydana gelen tahribat, bugün insanlığı tehdit eder boyutlara ulaşmış ve çevre sorunları günümüzde dünya gündemini meşgul eden en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne (AB) uyumu çalışmaları çerçevesinde yürütülen konu başlıklarından biri olan "çevre" konusunda AB'nin eksik gördüğü ya da önerdiği değişikliklerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, gerekli düzenlemeler ilgili kurumlarca yapılırken bu düzenlemelerin hayata geçirilmesinde Türkiye'deki kamu ve özel sektör işletmelerine önemli görevler düşmektedir.

AB'ye uyum sürecinde çevre politikalarındaki dönüşümün Türk işletmelerine etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada, Türkiye ve AB'deki çevre politikaları ile çevreye duyarlı işletmecilik konuları ele alınmakta olup devamında İSO 500 listesinde bulunan işletmelerde yapılan bir araştırmanın bulguları yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevre duyarlılığı, çevreye duyarlı işletmecilik

Jel Sınıflaması: Q56-Q58

An Application On The Environmental Consciousness of Turkish Public and Private Sector Businesses During Harmonization Process with The EU: The ISO 500 Case

ABSTRACT

Environmental destruction taking place since the beginning of human history wasn't so important until the industrial revolution. But within the process of industrial revolution, as a result of abusing natural resources and high increase of production and consumption cycle caused the disruption of environment and this thread has been one of the most important problems of mankind today. As one of the most important items of EU adaptation process, It is necessary to fulfill the arrangements and changes that EU determined and wanted Turkey to realize about the "environment". Therefore, all governmental, public and private sector institutions are responsible for the realization of arrangements and items that theoretically determined during this process.

In this study, the affects of environmental policies on Turkish business sector, environmental policies of EU and Turkey and environmentally-conscious business are analyzed and some data obtained from businesses that are listed in ISO-500 are included.

Key Words: Environment, Environmental consciousness, Environmentally-conscious Business

Jel Clasification: Q56-Q58

Giriş

Sanayi Devrimi'nden günümüze insanlığın yaşam kalitesinin salt ekonomik ve fiziksel faaliyetlerle (üretim, tüketim) iyileştirilebileceği ve toplumların refahının ekonomik hedeflerin (kişİ başına düşen milli gelir, enerji vb.) gerçekleşmesine bağlı olduğu inancı yaygınlik kazanmıştır. Bu inanç doğrultusunda artan üretim ve tüketim faaliyetleri ile bir taraftan dünya üzerinde var olan kısıtlı kaynaklar hızla tüketilirken diğer taraftan çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bugün dünyamızın içinde bulunduğu en önemli sorunlardan biri olarak görünen çevre sorunlarının temelinde, ekonomik büyüme ve ekolojik denge arasındaki uyumsuzluk yatmaktadır. Doğaya hâkim olma ve yüksek yaşam standartlarına ulaşma isteğini gelişen sanayi ve teknolojilerle her geçen gün biraz daha artıran insanoğlu, buna paralel olarak doğayı yok etmektedir. Bu yaşananlar doğal kaynakları hızla tüketmekte ve sürekli büyüyen çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir.

Sanayileşme sürecini geçmiş yıllarda tamamlayan ülkeler bugün hem tükenmeye yüz tutmuş doğal kaynaklarına hem de sanayileşme süreçlerinin neden olduğu çevre kirliliğine çözüm ararken henüz sanayileşmekte olan ülkeler ise nüfusları ile birlikte artan ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla doğal kaynaklarını aşırı biçimde tüketmektedirler.

Sanayileşmiş ülkeler geçmişte, sanayileşmekte olan ülkeler ise günümüzde maliyet kazancını gerekçe göstererek kaynakların kirletilerek kullanılmasına göz yummuş ve doğrudan ya da dolaylı olarak çevre kirliliğini teşvik etmiş/etmektedirler. Ancak, çevre sorunlarının boyutlarının ulusal sınırları aşması ve uluslararası toplumun gündeminde ön sıralarda yer almaya başlaması ile birlikte çevreyi kirleten bir sanayinin ürettiği malların ihracatına engeller getirilmeye, çevre örgütlerinin istek ve beklentileri doğrudan hükümetlere iletilmeye ve ulusal projelerin finansmanında söz konusu projelerin çevreye olası etkileri öncelikli değerlendirme ölçütü olmaya başlamıştır.

I. Çevreye Duyarlı İşletmecilik Olgusunun Kavramsal Analizi

İnsanoğlu var olduğu ilk günden Sanayi Devrimi'ne kadar çevrenin sunduğu nimetleri pervasızca kullanmasına rağmen, doğa ile yaşam arasındaki denge uzun süre bozulmamıştır (Eren, 1990: 158). Ancak, Sanayi Devrimi ile birlikte hızlanan üretim-tüketim döngüsü ile kullanılan teknolojik araç ve gereç sayısındaki ölçsüz artış bu dengeyi bozmaya ve canlı yaşamını tehdit etmeye başlamıştır.

Sanayileşme ve dünyadaki ekonomik kalkınma olguları birlikte ele alındığında, hava kirliliği, katı atıkların birikimi, iklim değişikliği, ozon tabakasının delinmesi ve asit yağmurları gibi çevresel problemler listesinin kabardığı; bunların her birinin artan ticari ilişkilerle üretim ve tüketim faaliyetleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, geçmişten günümüze çevre problemlerinin temelinde, aşırı tüketim davranışı ile üretim ve

tüketime dayalı problemlere daha az dikkat edilmesinin yattığını söylemek mümkündür (McAusland, 2008: 52).

Çevre sorunlarının ortaya çıkışında sanayileşme ve buna paralel olarak çevreye bırakılan atıkların çok büyük etkisi olmuştur. Çevre konusunda dünyada yaşanan bu olumsuz gelişmeler, birçok ülkede, çevrenin korunmasında önemli sorumlulukları bulunan işletmelerin neler yapması gerektiği ve bunları nasıl yapacakları gibi soruları da beraberinde getirmiştir (Roderick, 1976: 135). Bu konunun çözümü noktasındaki ilk önemli gelişme 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı olmuş ve bu konferansta çevre korumada sanayi tarafından geniş çapta yatırımların yapılarak bu yatırımların ilerleyen yıllarda planlı biçimde devam ettirilmesinin gerekliliği benimsenmiştir.

1980'li yılların sonuna kadar insan hâkimiyetli bir düşünce temeline dayalı işletme-çevre ilişkileri, doğal çevrenin korunması için belirgin bir duyarlılık taşımamakta, işletme açısından çevre; müşteriler, rakipler, işçiler, hükümet, satıcılar anlamına gelmekte ve doğal çevreyi yani su, toprak, hayvan ve bitkileri içermemekteydi. Ancak, çevre sorunlarının ciddi boyutlara ulaşmaya başlaması işletmeleri yeni bir bakış açısı geliştirmeye zorlamış ve kararların alınmasında çevre önemli bir faktör olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelere rağmen yine de ilk zamanlarda işletmelerin çevreye yönelik yaklaşımı sosyal ve ahlaki olmaktan ziyade iktisadi olarak değerlendirilmiş ve temiz bir çevre normal bir ekonomik mal olarak ele alınmıştır (Dinçer ve Fidan, 2000: 115-116).

Dünyanın her yerinde artan çevre koruma uygulamaları ve kirlilik kaygıları nedeniyle örgütler üzerinde, faaliyetlerinin çevreye etkileri konusunda toplum tarafından geliştirilerek her geçen gün artan bir baskı oluşmuştur. Yönetim biçimine ve uygulama prensiplerine çevre koruması faktörünün eklenmesi organizasyonlar açısından yeni bir yaklaşım olmakla birlikte zamanla davranış biçimlerinin değişmesi sonucu gelişen çevre bilinci, örgütleri çevreye duyarlı olmaya zorlamaktadır (Tavmergen, 1998: 147).

Günümüzde işletmeler, çevreden elde edilen doğal kaynakları verimli kullanmayı fazla önemsemeyen, üretim sonucu ortaya çıkan atıkları herhangi bir işleme tabi tutmadan çevreye bırakan bir anlayıştan, doğal kaynaklar açısından dünyanın sınırlarının sonuna yaklaşıldığını fark eden, atıkları geri dönüştürme veya yeniden kullanma konusunda hassas davranan, üretimde çevre dostu temiz teknolojiler kullanan ve çevre korumayı sadece yasalar gerektirdiği için değil aynı zamanda bir felsefe olarak benimseyen bir anlayışa doğru gitmektedirler (Tezcan, 2001: 19).

Çevreye duyarlı yönetim, ekolojik çevreyi karar alma süreçlerinde önemli bir unsur olarak dikkate alan, faaliyetlerinde çevreye verilen zararı minimuma indirmeyi veya tamamen ortadan kaldırmayı amaç edinen, bu çerçevede, ürünlerinin tasarımını ve paketlemesini, üretim süreçlerini değiştiren, ekolojik çevrenin korunması felsefesini işletme kültürüne yerleştirmek için çabalayan, sosyal sorumluluk kapsamında topluma karşı görevlerini yerine getiren işletmelerin benimsediği anlayıştır (Nemli, 2001: 17).

Gelişmiş ülkelerde çevre korumaya yönelik yasal yükümlülükler getirilmiş olsa da yaşanan endüstriyel kazaların insan ve çevre sağlığı üzerinde yarattığı hasarın önüne geçilememiştir. Bunun sonucunda daha etkili sonuçlar alabilmek için AB ülkeleri, ABD ve Kanada gibi sanayileşmiş ülkelerde mal ve hizmet alımlarında çevre etiketi gibi uygulamaların başlatılması ticari bir engel olarak işletmelerin karşısına çıkarılmıştır. Dünyayı saran bu çevre duyarlılığı karşısında Türkiye'deki işletmelerde özellikle küreselleşme kaygıları nedeniyle çevre koruma faaliyetlerine girişmişlerdir. AB'ye uyum sürecinde çevre koruma çalışmalarını sürdüren Türk işletmelerinde çevre için ayrılan fonlar ortalama % 1-2 civarındaki iken bu rakam bazı işletmelerde % 10'lara kadar çıkmaktadır (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2005: 47).

II. Çevreye Duyarlı İşletmecilik Olgusuna İlişkin Literatür İncelemesi

Çevreye duyarlı işletmecilik olgusuna ilişkin çalışmalar 1970'li yıllardan itibaren çevre sorunlarının dünya gündemine gelmesi ile başlamıştır. Tropik yağmur ormanlarının yok oluşu, ozon tabakasının delinmesi ve küresel savaşlar bugün yaşam kalitemizi etkilerken gelecek kuşakların bu olumsuzluklardan daha çok etkileneceği, tüm dünyada kabul gören bir gerçek haline gelmiştir. Ticari faaliyetlerde bulunan işletmelerin doğal çevreye karşı ilgilerini Palmer ve Hartley iki temel sebebe bağlamaktadırlar (Palmer ve Hartley, 2006: 335):

i. İşletmelerin üretim proseslerinin direk ya da dolaylı olarak doğal kaynaklar üzerinde sürekli artan bir biçimde baskı yaratması sonucu birçok endüstri sektörünün doğal kaynakların aşırı kullanımını sonucu kendi üretim faaliyetlerinde katı sınırlamalarla karşı karşıya kalması.

ii. Çevreye zararlı uygulamalarla ilişkili problemler karşısında artan maliyetleri azaltmak istemesi ve bazı kesimlerin konuya gösterdiği büyük bir ilgi karşısında çevresel sorunlara kamuoyunda farkındalığın artış göstermesi.

Çevresel sorunlar dikkate alındığında kâr ile sosyal sorumluluk arasındaki dengeyi sağlamak zordur. İşletmeler tüketicileri için daha düşük fiyatlarda ve daha verimli üretim yapmaya ve yatırımcıları için daha fazla kazanç elde etmeye çalışmalarına rağmen bazen kirliliği azaltmak için daha çok harcama yapmak zorunda kalabilmektedirler. Böyle bir durumda kalındığında önemli olan "Yatırımcılara mı yoksa toplum ya da tüketicilere mi öncelik verilecek" sorusunun cevabıdır. Açık söylemek gerekirse bu soruyu cevaplamak kolay değildir. Bu bağlamda işletmelerin kirlilik sorununu nasıl çözeceklerine dair bazı alternatif çözüm yolları geliştirmeleri gerekliliği savunulmaktadır (Mescon ve diğerleri, 1999: 71).

Dünya üzerindeki çevresel sorunlara farkındalığın artması ile birlikte tüketici ve ekolojik lobilerin işletmelerden, daha temiz üretim süreçlerini uygulamaya geçirmeleri ile ilgili hızlı davranmaları konusunda talep ve beklentileri artmaktadır. Bu nedenle, çevresel stratejik yönetim, yaşam kalitesinin yükselmesine katkıda bulunma noktasında hayati bir rol oynamaya başlamış ve

işletme yönetimlerinin uyguladığı en temel stratejilerden biri haline gelmiştir (Sarmiento ve diğerleri, 2007: 920).

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin çevresel stratejilerinde reaktif stratejiler, sadece kirlilik kontrolünde yasal mevzuatı ve uygulamaları yerine getirmeyi amaçlayan; proaktif stratejiler ise atık ve enerji kullanımını azaltmak için gönüllü eko-verimlilik uygulamaları, üretim ve diğer süreçlerde enerji/hammadde kullanımının azaltılması için gerekli yeniliklerle kirlilik önleyici uygulamaları içeren bir yaklaşım olarak görülmektedir (Aragón-Correa ve diğerleri, 2008: 90).

Günümüzde işletmeler açısından çevresel maliyetler durmadan artmakta ve her geçen gün daha çok işletme çevresel ürün ve hizmet üretme konusunda yatırımlarını yoğunlaştırarak faaliyet gösterdiği alandaki görünümünü değiştirmeye uğraşmaktadır. Bu noktada, işletmelerde çevre yönetimi ve politikası ile çevre stratejilerinin birlikte daha iyi finansal sonuçlar getireceği ileri sürülmekte; çevre yönetimi ile işletmelerde çevre stratejileri oluşturma yönündeki gelişimin de arttığı vurgulanmaktadır (Halkos ve Sepetis, 2007: 578-579).

Birkaç on yıl öncesine kadar çoğu yönetici çevre ile girişimciliği zıt kavramlar olarak görürken, hem çevre koruma tedbirlerinin hem de düzenlemelerin çevreye dost yeni teknolojiler gibi yüksek maliyetli yatırımlar gerektirdiğinden rekabeti engelleyici girişimler olduğu zannediliyordu. Ancak yapılan bazı çalışmalarda zaman içerisindeki gelişmelerin ve çevre ile ilgili girişimlerin işletmelerde rekabet ve ekonomik performans açısından pozitif sonuçlar doğurduğuna vurgu yapılmaktadır. İşletmelerin benimsediği çevre stratejisi ve çevre yönetimi anlayışı beraberinde rekabet avantajını ve ekonomik performansı getirmektedir (Claver ve diğerleri, 2007: 606).

Çevreyi ilk zamanlarda bir maliyet unsuru olarak gören işletmeler, bugün bir yandan çevreyi korurken diğer yandan verimliliklerini de artırmaktadırlar. Yönetim sisteminin bir parçası olan ve organizasyon yapısından, planlama faaliyetleri, sorumluluklar, işlemler, yöntemler, süreçler, kaynak kullanımının etkinliği, uygulamadaki başarı ve çevre politikasının sürdürülebilirliğine kadar birçok konuyu içeren çevre yönetim sistemi, Lozano ve Valles'e göre işletmelerin ekonomi politikalarında kullandıkları temel araçlardan biri haline gelmiştir (Lozano ve Valles: 2007: 495).

Çevre yönetim sistemleri üzerine çalışan Jabbour ve Santos'a göre ise işletme ve doğal çevre arasındaki ilişkilerde sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için gerekli girişimlerin araştırılması sonucu ortaya konan prensipler ile tüm organizasyonel aktivitelerin çevresel sorunlarla entegrasyonun sağlanmasında çevre yönetim sistemleri, hem küçük hem de büyük işletmeler için hayati öneme sahiptir (Jabbour ve Santos, 2008: 52).

Tüm işletmelerin çevresel problemlerin çözümüne yeni bir anlayış getirmeleri gerektiğini belirten Schaper'e göre, geçmişte uygulanmış mikro düzeydeki tekil çözümler yerine, bireylerin/işletmelerin çoğul ve kompleks çözümlere doğru bir anlayış değişikliğine yönelmeleri gerekir (Schaper, 2002: 237).

III. AB Pratiğinde Çevreye Duyarlı İşletmecilik

Çevresel kaygılar, artan kamu baskısı ve düzenleyici önlemler, dünyanın her yerinde iş yapma yöntemlerini değiştirmeye başlayınca tüketici ve iş ortaklarının sürekli artan bir eğilimle çevre dostu üretim ve hizmet sağlayan sosyal sorumluluğu yüksek işletmelere yöneldiğini belirten Saner'e göre bu gelişmeler karşısında çevre konusundaki genel eğilimleri dikkate alan AB ise Birleşmiş Milletler kaynaklı ve benzeri küresel çalışmaların tümüne aktif olarak katılarak bu çalışmalarda alınan kararları hızlı ve kararlı bir biçimde politikalarına ve mevzuatlarına içselleştirmektedir (Saner, 2004: 84–85).

AB'nin bugüne kadar iş dünyasına karşı genel yaklaşımının, standartlar ve hedefler oluşturarak bu standartlara göre uygulamayı yürütmek olduğunu belirten Sarıkaya'ya göre AB, üye devletlerde bu yaklaşımı, çevre dostu ürünler, işlemler ve hizmetler yararına piyasadaki fiyat sinyallerini değiştirmeyi amaçlayan çeşitli ürünlere çevre vergisi uygulamak gibi piyasa temelli araçlar kullanarak tamamlamıştır. Bu yaklaşımın bir uzantısı da pazar talebinin yaklaşık % 14'ünü oluşturan kamu ihalelerinde, satın alınacak ürünlere karar verilirken kullanılacak ölçütlerden birinin de çevre performansı olarak belirlenmesidir (Sarıkaya, 2004: 5).

AB ile ilişkilerde özellikle ihracat ağırlıklı çalışan işletmelerin, Birliğin çevre mevzuatındaki gelişmelerden etkilenmemesinin imkânsızlığına vurgu yapan Tunçer, ayrıca AB'ye hizmet veren üretim zincirinde yer alan işletmelerin, çevre yönetimi alanındaki gelişmeleri ve trendleri yakından takip ederek kısa ve uzun vadede kendileri açısından olası etkileri öngörebilme ve Avrupa pazarında rekabet edebilmek için çevre kanunlarının yenilenme sürecinde bu olası etkilerden kendilerine fayda çıkarabilme şansına da sahip olduklarını belirtmektedir (Tunçer, 2004: 94).

AB çevre müktesebatına uyum sağlayabilmek için finansmanı ya kendi öz sermayesinden ya da ulusal/uluslararası finans kuruluşlarından karşılamak zorunda olan işletmeler, var olmak ve ticarete devam edebilmek için sektörel etki analizlerini yaparak bu analizleri işletmelerinde uygulamaya geçirmek ve uyumun getireceği mali ve idari yükümlülükleri belirlemek durumundadırlar (İlgaz, 2006: 2).

AB'ye üyelik hedefi doğrultusunda ilerleyen Türkiye'nin bu süreçte ekonomik ve sosyal hayatın bütün alanlarında olduğu gibi, çevre konusunda da köklü ve somut reformlarla AB'ye uyum sağlamayı amaçladığını belirten Kelgökmen'e göre Türkiye'nin en önemli dış pazarı konumunda olan AB'ye girişinde, tarife dışı engel olarak sanayicinin karşısına çıkan çevresel standartlar ve ekolojik etiketler nedeniyle bu çok önemli pazarda rekabet gücü kaybına uğramak istemeyen sanayicilerin bu alana giderek daha fazla önem vermesi ve işletme politikalarında buna uygun değişikliklere gitmesi gerekmektedir (Kelgökmen, 2006).

IV. Araştırmanın Amacı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın amacı, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde değişime uğrayacak çevre politikaları ile işletmelerde yöntemden süreçlere kadar birçok değişikliğe yol açacak gelişmelerin, ülkemizde gerek kamu gerekse özel sektörde faaliyet gösteren ve en sonuncusu 2008 yılına ait olmak üzere İstanbul Sanayi Odası tarafından her yıl düzenli olarak açıklanan "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" üzerinde yapılacak bir çalışma ile Türk işletmelerini nasıl etkileyeceğini saptamaktır.

Araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

a. Araştırma, İstanbul Sanayi Odası tarafından her yıl düzenli olarak hazırlanan ve en sonuncusu 2008 yılında açıklanan Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu ile sınırlandırılmıştır.

b. Araştırmanın sonuçları, araştırma kapsamındaki Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun, AB'ye uyum sürecinde üretim, pazarlama, muhasebe-finans, AR-GE ve insan kaynakları gibi fonksiyonlarındaki değişim ve rekabet gücü ile çevre mevzuatına uyuma ilişkin görüşleri hakkında bilgi verebilecek niteliktedir.

V. Metodoloji

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanmasında izlenen yol ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel teknikler açıklanmaktadır.

A. Model

Araştırmada, AB'ye uyum çalışmaları sürecinde çevre politikalarında yaşanan değişimin, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nu üretim, pazarlama, muhasebe-finans, AR-GE ve insan kaynakları gibi işletme fonksiyonlarında ve rekabet gücü ile çevre mevzuatına uyum konularında etkileyip etkilemediği saptanmaya çalışılmıştır. Saptama yapılırken şartların önceden ayarlanması ve işletme yetkililerinin belirli cevapları vermeleri yönünde etkilenmeleri söz konusu olmamıştır. Bu hususlar dikkate alındığında araştırmanın modeli genel tarama(survey) modeli olarak nitelenebilir¹.

B. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evreni, en sonuncusu 2008 yılına ait olmak üzere İstanbul Sanayi Odası tarafından hazırlanan bir çalışma ile açıklanan ve üretimden satışlar baz alınarak oluşturulan Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'dur. Ancak, açıklanan listede 14 işletme adının açıklanmasını istemediğinden bu işletmelere ulaşılamamış ve araştırmanın evreni 486 olarak kabul edilmiştir. 2009 yılına ait Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu listesi çalışmanın hazırlandığı zaman dilimi içerisinde henüz yayınlanmamıştır. $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde $\pm \%$

¹ Genel tarama modeli; çok sayıda elemanlardan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan oluşan bir grup üzerinde yapılan tarama çalışmasıdır. Bu modele dayanan araştırmalarda; durum nedir, neredeyiz, ne yapmak istiyoruz, nereye, hangi yöne gitmeliyiz, oraya nasıl gideriz gibi sorulara, elde edilen verilere dayanılarak cevaplar aranır (Arseven, 1994: 13-14).

10'luk örnekleme hatası ile yapılacak bir anket uygulaması için 80 işletme ile görüşülmesi gerekmektedir (Baş, 2003: 45). ISO'dan edinilen bilgiler dâhilinde oluşturulan elektronik posta listesi ile işletmelerin tamamına anket gönderilmiştir. Her ne kadar 80 işletmeden geri dönüşün sağlanması yeterli olsa da, daha fazla işletmeden geri dönüşün sağlanmasına uğraşmıştır. Bu uğraşlar sonucunda, elektronik posta ile gelen 60 ve yedi ilde (İstanbul, Ankara, Kocaeli, Adana, Gaziantep, Bursa, Eskişehir) görevlendirilen anketörler aracılığı ile görüşülen 52 işletmeden gelen anketlerle birlikte toplam anket sayısı 112'ye ulaşmıştır. Örneklemin evreni karşılama oranı % 23 olarak gerçekleşmiştir.

C. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan anket formu hazırlanmadan önce işletmelerde çevreye duyarlı işletmecilik bağlamında yaşanan gelişmelere ve AB'ye uyum sürecinde çevre politikalarındaki değişime yönelik literatür taraması yapılmış ve araştırma konusu ile ilgili teorik ve uygulamalı araştırmalar karşılaştırılarak anket formu hazırlanmıştır.

Anket formunda ankete katılan işletmelerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular; işletmelerin çevre duyarlılığına bakış açılarını ve çevre duyarlılığı ile ilgili etkinliklerini belirlemeye yönelik sorular; işletmelerdeki çevre duyarlılığının rekabete etkisini belirlemeye yönelik sorular; işletmelerin üretim, pazarlama, muhasebe-finans, AR-GE ve insan kaynakları fonksiyonlarındaki çevre duyarlılığına bakışını ve AB'ye uyum sürecinde bu fonksiyonlardaki değişimi ortaya koymaya yönelik sorular ve işletmelerin Türkiye'deki mevcut mevzuat ve AB'ne uyum sürecindeki mevzuat değişimi hakkındaki görüşlerini belirlemeye yönelik sorular olmak 5 soru grubu yer almaktadır.

Anket soruları 5'li Likert Ölçeğine göre hazırlanmıştır. Likert Ölçeği'nde en olumlu seçenek en yüksek, en olumsuz seçenek ise en düşük puan alacak şekilde sıralanmıştır. Seçeneklerin derecelendirilmesinde 3'lü, 4'lü, 5'li ya da nadiren 7'li bir derecelendirme yapılabilir. Bu araştırmada ampirik çalışmalarda en yaygın kullanıma sahip bulunan 5'li derecelendirme yöntemi kullanılmıştır.

D. Verilerin Analizi

AB'ne uyum sürecinde değişime uğrayan çevre politikalarının işletmelere etkilerinin belirlenmesinde ankete katılan işletme yetkililerinin görüşleri esas alınmıştır. Uygulama tamamlandıktan sonra, anket formları kontrol edilmiş ve kurallara uygun cevaplandırılan formlar değerlendirmeye alınmıştır. Anket soruları numaralandırılmış ve dijital ortama aktarılmıştır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket uygulaması sonucunda elde edilen veriler SPSS 13.0 for Windows paket programına yüklenmiş ve araştırma amaçları doğrultusunda çeşitli istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur.

Araştırmada frekans ve yüzde dağılımları belirlenmiş; ayrıca, “Güvenirlilik Analizi”, “Regresyon Analizi”, “Anova Analizi” ve “t Testi” kullanılmıştır.

VI. Araştırma Verilerinin Analizi ve Bulgular

Bu bölümde bulgular ve yorumlar bir arada verilmektedir. Önce bulgular ifade edilerek ardından yorumları yapılmaktadır.

A. Güvenirlilik Analizi

Çalışma için hazırlanan anketin güvenirliliğini ölçmek için, ön çalışmada 50 işletme üzerinde (N of Cases = 50,0) uygulama yapılmıştır. Geliştirilen 49 değişkenli (N of Items = 49) Likert tipi anket verilerinin güvenirliliği Cronbach’s Alpha yöntemi ile ölçülmüştür. İki soru anketin güvenirliliğini düşürdüğünden değerlendirme dışı bırakılmıştır. Analiz sonucunda, anket verilerinin Alpha Katsayısı, 0,942 olarak saptanmıştır. Bu değer 1.00’a çok yakın bir değer olduğundan anketin güvenilir olduğuna ve dolayısıyla araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir².

B. Ankete Katılan İşletmelerin Demografik Özellikleri

Ankete cevap veren işletmelerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de yer almaktadır.

Ankete katılan işletmelerin büyük bir kısmı (% 92,9) özel sektörde faaliyette bulunurken küçük bir kısım (% 7,1) kamu sektöründe faaliyet göstermektedir. İSO 500 listesinde kamu sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısının 15 olduğu dikkate alındığında, liberalleşme politikaları ile devletin ekonomideki payının iyiden iyiye azaldığı görülmektedir.

Ankete katılan işletmelerin yüzde dağılımları incelendiğinde, İSO 500 listesinde olduğu gibi ankete katılımında da otomotiv, kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayi, metal eşya, gıda ve tekstil sanayi gibi sektörlerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. İSO 500 listesinde sayısal olarak çoğunluğu oluşturan bu sektörler, ülke ekonomisinde de önemli bir yer teşkil etmektedirler (Sanayi, 2008: 116-126).

İşletmelerin faaliyet sürelerine bakıldığında, çoğunluğunun 26 ve üzeri yaşta olduğunu görülmektedir. İSO 500 listesindeki işletmelerin çoğu, ankete katılımında olduğu gibi 26 ve üzeri yıldır faaliyet gösteren eski ve nispeten daha tecrübeli işletmelerdir. İşletmelerin faaliyet sürelerinin uzun oluşu, bu işletmelerin faaliyet gösterdikleri yıllar itibariyle çevre politikalarında yaşanan değişime ışık tutmaları ve mevzuata uyum konusundaki uygulamaları görmek açısından önemlidir.

² Araştırmada kullanılan anket verilerinin güvenirlilik analizinde Cronbach’s Alpha Katsayısı kullanılmıştır. Güvenirlilik analizinde anket verilerinde doğru veri yoksa veya tümüyle yanlış veriler yüklenmişse Alpha Katsayısı sıfıra eşit olacaktır. Bütün veriler mükemmel düzeyde güvenilir ve tamamen doğru ise bu durumda Alpha katsayısı 1’e eşit olacaktır (Kalaycı, 2006: 405). Katsayı 1.00’a yaklaştıkça verilerin güvenirliliği yüksek; 0.00’a yaklaştıkça verilerin güvenirliliği düşük olarak yorumlanmaktadır.

Tablo 1. İşletmelerin Demografik Özellikleri

	Değişkenler	Sayı	%
İşletme Türü	Kamu	8	7,1
	Özel	104	92,9
Faaliyette Bulunulan Sektör	Gıda, içki ve tütün sanayi	14	12,5
	Orman ürünleri ve mobilya sanayi	3	2,7
	Kâğıt, kâğıt ürünleri ve basım sanayi	7	6,3
	Kimya, petrol ürünleri, lastik ve plastik san.	15	13,4
	Taş ve toprağa dayalı sanayi	14	12,5
	Metal eşya, makine ve teçhizat sanayi	10	8,9
	Otomotiv endüstrisi	31	27,7
	Tekstil sanayi	14	12,5
	Diğer	4	3,6
Faaliyet Süresi	1-10 yıl	5	4,5
	11-25 yıl	34	30,4
	26-+	73	65,2
Personel Sayısı	0-49 kişi	4	3,6
	50-249 kişi	22	19,6
	250+	86	76,8
Faaliyette Bulunulan Piyasa	% 50'den fazla yurtdışı	26	23,2
	% 50'den fazla yurtiçi	55	49,1
	Yurtdışı = Yurtiçi	31	27,7
Çevre Politikasının Varlığı	Var	77	68,8
	Yok	35	31,3
ISO 14001 Sertifikasının Varlığı	Var	70	62,5
	Yok	42	37,5
Farklı Çevre Sertifikalarının Varlığı	Var	38	33,9
	Yok	74	66,1
AB Ülkelerine İhracat	Yapıyor	82	73,2
	Yapmıyor	30	26,8
	Toplam	112	100

İSO 500 listesindeki işletmelerin çoğu büyük işletme olduğundan, cevaplanan anketlerde de personel sayısı bakımından büyük işletmelerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Ankete verilen cevaplar, işletmelerin

çoğunluğunun çevresel yükümlülükleri ve sorumluluklarının bilinci içerisinde olduklarını ve bunu işletme paydaşları ile paylaştıklarını göstermektedir. Yine uluslararası alanda önemli bir yere sahip olan ISO 14001 sertifikasına sahip işletmelerin sayısının çokluğu, Türk işletmelerinin çevre konusuna gereken önemi her geçen gün daha fazla verdiklerini göstermektedir.

Tabloda da görüleceği üzere ankete katılan işletmelerin büyük bir çoğunluğu AB ülkelerine ihracat yapmaktadır.

C. İstatistiksel Bulgular

İşletmelerin çevreye bakış açıları ve gerçekleştirdikleri çevreye duyarlı etkinlikler ile işletme fonksiyonları ve rekabet arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizleri sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır:

* İşletmelerin çevreye bakışı ile rekabet gücü arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü çok az zayıf ilişki**³ bulunmuştur (F=33,507; r=0,483; p=0,001).

* İşletmelerin çevreye bakışı ile üretim anlayışı arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü çok az zayıf ilişki** bulunmuştur (F=27,116; r=0,445; p=0,001).

* İşletmelerin çevreye bakışı ile pazarlama anlayışı arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü çok az zayıf ilişki** bulunmuştur (F=31,640; r=0,473; p=0,001).

* İşletmelerin çevreye bakışı ile muhasebe-finans anlayışı arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü çok az zayıf ilişki** bulunmuştur (F=25,565; r=0,434; p=0,001).

* İşletmelerin çevreye bakışı ile AR-GE faaliyetleri arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü nispeten zayıf ilişki** bulunmuştur (F=11,667; r=0,310; p=0,001).

* İşletmelerin çevreye bakışı ile insan kaynakları yönetimi anlayışı arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü çok az zayıf ilişki** bulunmuştur (F=23,740; r=0,421; p=0,001).

* İşletmelerdeki çevreye duyarlı etkinlikler ile rekabet gücü arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü nispeten zayıf ilişki** bulunmuştur (F=14,813; r=0,344; p=0,001).

* İşletmelerdeki çevreye duyarlı etkinlikler ile üretim anlayışı arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü nispeten zayıf ilişki** bulunmuştur (F=19,946; r=0,392; p=0,001).

* İşletmelerdeki çevreye duyarlı etkinlikler ile pazarlama anlayışı arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü nispeten zayıf ilişki** bulunmuştur (F=12,714; r=0,322; p=0,001).

³ Nakip'in korelasyon katsayısı tanımlamasına göre iki değişken arasındaki ilişkinin kuvveti şu şekildedir: Korelasyon katsayısı (%) 0 ise ilişki derecesi, ilişki yok; 01-10 ise çok zayıf, 11-20 ise nispeten çok zayıf, 21-30 ise zayıf, 31-40 ise nispeten zayıf, 41-50 ise çok az zayıf, 51-60 ise çok az güçlü, 61-70 ise nispeten güçlü, 71-80 ise güçlü, 81-90 ise nispeten çok güçlü ve 91-100 ise çok güçlüdür (Nakip, 2003: 322).

* İşletmelerdeki çevreye duyarlı etkinlikler ile muhasebe-fınans anlayışı arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü çok az zayıf ilişki** bulunmuştur (F=25,957; r=0,437; p=0,001).

* İşletmelerdeki çevreye duyarlı etkinlikler ile AR-GE faaliyetleri arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü nispeten zayıf ilişki** bulunmuştur (F=15,315; r=0,350; p=0,001).

* İşletmelerdeki çevreye duyarlı etkinlikler ile insan kaynakları yönetimi anlayışı arasında $\alpha=0,01$ anlamlılık düzeyinde **pozitif yönlü çok az zayıf ilişki** bulunmuştur (F=32,386; r=0,477; p=0,001).

İşletmelerin nitelikleri ile çevreye bakış açıları, rekabet ve mevzuata uyum değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik Anova analizleri sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır:

* İşletmelerin faaliyette buldukları sektöre göre çevreye bakış açılarının - $\alpha=0,05$ düzeyinde- farklılık gösterdiği saptanmıştır (F=2,180; p=0,035). Farklılığın kaynağını saptamak amacıyla gerçekleştirilen Tukey Testi sonucunda, faaliyette bulunan sektör ile çevreye bakış arasında farklılığı yaratan sektörlerin gıda, içki ve tütün sanayi ile metal eşya, makine ve teçhizat ve mesleki aletler sanayi olduğu saptanmıştır.

* İşletmelerin faaliyet sürelerine göre çevre mevzuatına uyumlarının - $\alpha=0,05$ düzeyinde- farklılık göstermediği saptanmıştır (F=0,667; p=0,516). Bu sonuç, işletmelerin faaliyet sürelerinin, bir başka ifade ile, yaşlarının büyük ya da küçük olmasının mevzuata uyum çalışmalarında bir farklılık yaratmadığını göstermektedir.

* İşletmelerin faaliyette buldukları piyasalara göre çevreye duyarlı rekabet güçlerinin - $\alpha=0,05$ düzeyinde- farklılık gösterdiği saptanmıştır (F=6,576; p=0,02). Farklılığın kaynağını saptamak amacıyla gerçekleştirilen Tukey Testi sonucu, faaliyette bulunan piyasa ile rekabet gücünün farklılığını ortaya koyan işletmelerin, % 50'den fazla yurtdışında ve % 50'den fazla yurtiçinde faaliyet gösteren işletmeler olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, faaliyet gösterilen piyasalarda ağırlığın % 50'den fazla yurtdışında veya yurtiçinde olmasının, çevreye duyarlı rekabet gücünde farklılık doğurduğunu göstermektedir.

* İşletmelerin faaliyette buldukları piyasalara göre çevre mevzuatına uyumlarının - $\alpha=0,05$ düzeyinde- farklılık göstermediği saptanmıştır (F=2,518; p=0,085). Bu sonuç, çevre mevzuatına uyum konusunda işletmelerin faaliyette buldukları piyasaların, farklılığa sebep olmadığını göstermektedir.

İşletmelerin nitelikleri ile rekabet ve mevzuata uyum değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik t Testi Analizlerinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

İşletmelerde çevre politikalarının varlığına göre rekabet güçlerinin farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t Testi Analizi sonucunda, işletmeler tarafından benimsenerek kamuoyuna açıklanan bir çevre politikasına sahip işletmelerin, çevre politikasına sahip olmalarının rekabet güçlerini olumlu yönde etkilediği saptanmıştır.

İşletmelerde çevre politikalarının varlığına göre mevzuata uyumlarının farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t Testi analizi sonucunda, işletmeler tarafından benimsenerek kamuoyuna açıklanan bir çevre politikasının var olmasının ya da olmamasının çevre mevzuatına uyum konusunda kayda değer bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır.

Tablo 2. İşletmelerin Nitelikleri İle Rekabet ve Mevzuata Uyum Değişkenleri Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik t Testi Analiz Sonuçları

DEĞİŞKENLER		n	\bar{X}	t	p
İşletmelerin rekabet gücü, çevre politikasının var olup olmamasına göre farklılık göstermektedir	Evet	77	3,5281	2,992	0,003
	Hayır	35	2,9810		
İşletmelerin çevre mevzuatına uyumu, çevre politikasının var olup olmamasına göre farklılık göstermektedir	Evet	77	4,1506	1,812	0,073
	Hayır	35	3,8686		
İşletmelerin rekabet gücü, ISO 14001 sertifikasının var olup olmamasına göre farklılık göstermektedir	Evet	70	3,5524	2,972	0,004
	Hayır	42	3,0317		
İşletmelerin rekabet gücü, ISO 14001 sertifikasının dışında başka bir çevre sertifikasının var olup olmamasına göre farklılık göstermektedir.	Evet	38	3,3947	0,306	0,760
	Hayır	74	3,3378		
İşletmelerin çevreye duyarlı rekabet gücü, AB ülkelerine ihracatlarının var olup olmamasına göre farklılık göstermektedir.	Evet	82	3,4472	1,711	0,090
	Hayır	30	3,1111		
İşletmelerin çevre mevzuatına uyumu, AB ülkelerine ihracatlarının var olup olmamasına göre farklılık göstermektedir	Evet	82	4,0805	0,406	0,685
	Hayır	30	4,0133		
Çevre mevzuatına uyum, işletmelerin türüne göre farklılık göstermektedir	Kamu	8	4,1500	0,332	0,740
	Özel	102	4,0558		

İşletmelerde ISO 14001 sertifikasının varlığına göre rekabet güçlerinin farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t Testi analizi sonucunda, ISO 14001 sertifikasına sahip olmanın diğer işletmeler karşısında rekabet gücünü olumlu yönde etkilediği saptanmıştır.

İşletmelerde ISO 14001 çevre sertifikası dışında bir çevre sertifikasının varlığına göre rekabet güçleri arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t testi analizi sonucunda, işletmelerin rekabet gücünün ISO 14001 sertifikası dışında başka bir çevre sertifikasının var olup olmamasına göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Bu sonuç, Türkiye'deki işletmelerin ISO 14001 çevre sertifikası dışındaki çevre sertifikalarına sahip olma konusunda henüz yetersiz olduklarını ve bu sertifikaların yaygın olmayışının rekabet konusunda henüz sorunlara yol açmadığını göstermektedir.

İşletmelerin AB ülkelerine ihracatlarının varlığına göre rekabet güçlerinin farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t Testi analizi sonucunda, işletmelerin çevreye duyarlı rekabet gücünün AB ülkelerine ihracatlarının var olup olmamasına göre farklılık göstermediği saptanmıştır.

İşletmelerin AB ülkelerine ihracatlarının varlığına göre mevzuata uyumlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t Testi analizi sonucunda, AB ülkelerine ihracatı olan Türk işletmelerinin çevre mevzuatına uyum konusunda henüz ciddi sorunlar yaşamadıklarını göstermektedir.

İşletmelerin türüne göre mevzuata uyum açısından farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t Testi analizi sonucunda, Türk işletmelerinde, işletmenin türünün kamu ya da özel olmasının çevre mevzuatına uyum konusunda farklılık doğurmadığı saptanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Üretim ilişkilerindeki gelişmeler, teknolojik değişim ve nüfus artışı sonucu doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi ve doğa ile toplum arasında sürdürülebilir bir ilişkinin kurulamaması, çevre sorunlarını özellikle yirminci yüzyılın sonlarına doğru dünya gündeminin ilk sıralarına taşımıştır. Çevre sorunlarının sınır tanımaz özelliğinden dolayı ulusal sınırları aşarak küresel boyutta gündeme gelmesi, dünya ülkelerinin çevre sorunlarına karşı birlikte hareket etme zorunluluğunu doğurmuştur. Bu zorunluluk ise çevresel kaygılar karşısında birlikte hareket etme ve ortak çevre politikaları oluşturma gibi konuları, uluslararası düzeyde önemli konular haline getirmiştir.

Dünyayı tehdit eden çevre sorunları Türkiye'yi de tehdit etmektedir. Bir yandan evsel ve endüstriyel atık sular, katı ve tehlikeli atıklar, imarsız ve kontrolsüz yapılaşma, hava ve gürültü kirliliği gibi önemli konular Türkiye'nin çevre sorunları olarak görülürken diğer yandan mevcut çevre politikaları ve çevre mevzuatı çevre sorunları ile mücadele etmede yetersiz kalmaktadır. Çevre sorunları ile mücadele etmede, üye olmaya çaba gösterilen AB'ye uyum sürecinde, mevcut sorunların giderilmesi noktasında mevzuat eksiklikleri giderilmeye çalışılsa da değişen mevzuatın uygulamaya geçirilmesinde gösterilmeyen gayret yüzünden çevre sorunları ile mücadelede önemli mesafe kat edilememektedir.

Araştırmanın uygulama kısmına ilişkin bulgular da göz önünde bulundurularak Türkiye'deki mevcut çevre politikalarının dönüşümüne ve Türk kamu ve özel sektör işletmelerinin AB'ye uyum sürecinde çevre konusunda yaşanan değişim karşısında sergilemeleri gereken tutuma ilişkin şu önerilerde bulunulabilir:

- ✓ Çevre sorunlarının çözümüne yönelik politika üretme konusunda Türkiye'de 1980'li yıllardan bugüne kadar birçok gelişme yaşandığı yadsınamaz bir gerçektir. Türk Çevre Politikaları açısından yaşanan bu gelişim, gerek ülke şartları ve dünyadaki gelişmeler gerekse çevre hassasiyetleri göz önünde bulundurularak devam ettirilmelidir.
- ✓ AB'nin bugün sahip olduğu çevre standartları -her ne kadar son üye ülkelerde aynı seviyede olmasa da- dünyadaki standartlarla karşılaştırıldığında oldukça yüksek seviyededir. Avrupa Birliği'ne uyum

sürecinde Türkiye, diğer konularda göstermek zorunda olduğu hassasiyeti çevre mevzuatının uyumunda da göstermelidir.

✓ AB'ne uyum sürecinde çevre mevzuatının değişimi ile ilgili birçok düzenlemeyi mevzuat bazında gerçekleştiren Türkiye, mevzuattaki değişimin uygulamaya geçirilmesinde yaşanan eksiklik ve gecikmeler konusundaki sorunlara çözümler üretmelidir.

✓ AB'ne uyum sürecinde mevzuata ilişkin çalışmalar, farklı konuların gölgesinde kalmadan ve gecikmelere maruz bırakılmadan günümüz ve ülke şartları göz önünde bulundurularak revize edilmelidir.

✓ AB her yıl aday ülkeler için uyum çalışmalarının ne düzeyde olduğuna dair İlerleme Raporları düzenlemektedir. Türkiye için ilki 1998 ve sonuncusu 2009 yılında olmak üzere her yıl düzenlenen İlerleme Raporları'nda, çevre mevzuatındaki uyumun ne düzeyde olduğu ve ne kadar yol kat edildiği açıkça ifade edilmektedir. Dolayısıyla, AB'ye uyum sürecinin sağlıklı bir şekilde devamı için İlerleme Raporları dikkatlice analiz edilmeli, başarıyla yürütülen konulardaki değişim korunurken yetersiz kalınan konulara daha fazla yoğunlaşılmalıdır.

✓ Çevre sorunlarının temelinde ekonomik büyüme ile ekolojik denge arasındaki uyumsuzluk yatmaktadır. Üretim faaliyetlerinde ekolojik dengeyi bozmadan ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek zorunda olan işletmeler, çevre sorunlarının çözümü noktasında üzerlerine düşen sorumluluğun bilinciyle hareket etmelidirler.

✓ Her geçen gün artan bilinçli tüketici davranışları karşısında değişime ayak uydurmak zorunda olan işletmeler, toplumda oluşan çevre duyarlılığı karşısında piyasaya sundukları ürün ve hizmetlerde bu hassasiyeti bir strateji olarak benimsemeye başlamışlardır. Bu bağlamda, işletmeler artık örgütsel stratejilerini belirlerken çevresel stratejileri mutlaka dikkate almalıdırlar.

✓ Çevre duyarlılığını karar alma süreçlerine dâhil eden, faaliyetlerinde çevreye verilen zararı minimuma indiren, bu amaçla ürün tasarımından atıkların bertarafına kadar tüm süreçlerde değişime giden ve bu duyarlılığı işletme kültürüne yerleştiren bir çevre yönetimi yaklaşımı işletmeler tarafından mutlak surette benimsenmelidir.

✓ Faaliyette buldukları piyasadaki rekabetçi konumlarını korumak isteyen işletmeler, çevreye zarar veren ürün ve süreçlerden vazgeçip bu durumu tüketiciye duyurarak pazar paylarını artırmış ve rekabet üstünlüğü sağlamışlardır. Dolayısıyla, çevreye duyarlılığın yeni pazarlar ve fırsatlar sunacağı gerçeği işletmelerce göz ardı edilmemelidir.

✓ Çevreyi korumaya yönelik yatırımlar kısa vadede maliyetleri artırdığından, her ne kadar bu yatırımları gerçekleştiren işletmeler ile gerçekleştirilmeyen işletmeler arasında haksız bir rekabetin yaşandığı düşünülse de çevre korumaya yönelik yatırımların uzun vadede işletmelere getirileri iyi hesaplanmalıdır.

✓ Yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda faaliyette bulunan Türk işletmeleri, çevreye bakış açıları ve çevreye duyarlı faaliyetlerinin üretim ve pazarlama

anlayışlarını etkilediği bilincine sahip olmakla birlikte, bu bilinci artan çevre sorunları karşısında daha üst seviyelere taşınmalıdır.

✓ Çevre duyarlılığı işletmelerde kullanılan muhasebe sistemlerinde de değişime neden olmuştur. Çevre konularının işletme muhasebe sistemlerine dâhil edilmesinin yeni bir durum oluşu ve uluslararası muhasebe sistemi standartlarına uyumla ilgili henüz ciddi yaptırımların söz konusu olmayışı, Türk işletmelerinin bu konuyu göz ardı etmelerine sebep olmamalı, aksine, işletmeler çevre konularının muhasebe sistemlerine yerleştirilmesi hususunda istekli ve hazırlıklı olmalıdır.

✓ Çevreye duyarlı faaliyetlerin yürütülebilmesi için finansmana ihtiyaç duyan Türk işletmeleri, çevre finansmanını nasıl karşılayacaklarına ilişkin bilgi eksikliği yaşamaktadırlar. Bu noktada AB tarafından sağlanan fonlar, hibe ve yardımlar gibi çevre finansmanı sağlayacak kaynaklar hakkında işletmelere yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülerek işletmelerin ihtiyaç duyduğu bilgi eksikliği giderilmelidir.

✓ Türk işletmeleri çevre dostu teknolojilerin temini konusunda çoğunlukla satın alma yoluna gitmektedirler. Uzun vadede işletmeleri dışa bağımlı hale getirecek olan bu yöntem yerine Türk işletmeleri, imkânları nispetinde AR-GE faaliyetlerine yönelmeli, imkânlarını aşan durumlarda ise kendileri ile aynı kaderi paylaşan işletmelerle işbirliği yolunu tercih etmelidirler.

✓ AB'ne uyum süreci ve çevre sorunları konusunda yaşanan olumsuzluklar, Türk işletmelerinde çevre konusunda uzman personele duyulan ihtiyacı artırmıştır. Bu doğrultuda Türk işletmeleri, bir taraftan mevcut personelinin çevre konularına duyarlılığını artırırken diğer taraftan uzman personelin istihdamı konusunda ciddi adımlar atmalıdır.

✓ Türkiye'de işletmelerin faaliyette buldukları alana göre çevreye bakışları değişmektedir. İşletmeler faaliyetlerini sürdürdükleri sanayi dallarına göre çevreyi değişik oranlarda kirletmektedirler. Ancak, neden olunan kirliliğin boyutları farklı da olsa bütün işletmelerin çevre konusunda aynı duyarlılığa sahip olmaları gerekmektedir.

✓ Kamuoyu nezdinde çevreye duyarlılıklarını göstererek rakipleri karşısında avantaj yakalamak isteyen işletmeler, çevre yönetimi uygulamalarında ISO 14001 vb. çevre sertifikalarına sahip olmalı ve bu sertifikalara sahip olmanın getirdiği yükümlülükleri faaliyetlerinde titizlikle uygulamalıdır.

✓ ISO 14001 sertifikasının dışında başka bir çevre sertifikasına sahip olmamak Türkiye'deki işletmeleri bugün itibarıyla rekabette olumsuz etkilememesine rağmen, özellikle uluslararası alanda faaliyet gösteren işletmelerin bu tür sertifikalara sahip olmalarının, onlara rekabet avantajı sağlayacağı unutulmamalıdır.

✓ Türk işletmeleri, ister kamu ya da özel sektörde faaliyet gösterebilir, ister AB ülkelerine ihracat faaliyetinde bulunsun ya da bulunmasın çevreye ve topluma yönelik hassasiyetleri göz önünde bulundurarak çevre mevzuatına uyum konusunda üzerlerine düşen sorumluluklarının bilincinde hareket etmelidirler.

KAYNAKÇA

- ARAGÓN-CORREA, Alberto J.; HURTADO-TORRES, Nuria; SHARMA, Sanjay ve Victor J.; GARCIA-MORALES (2008), "Environmental Strategy and Performance in Small Firms: A Resource-Based Perspective", *Journal of Environmental Management*, Volume: 86, Issue: 1.
- ARSEVEN, D. Ali (1994), *Alan Araştırma Yöntemi İlkeler Teknikler Örnekler*, 2. Baskı, Ankara: Tekişik Matbaası.
- BAŞ, Türker (2003), *Anket*, İkinci Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları,
- CLAVER, Enrique; LOPEZ, Maria D.; MOLINA, Jose F.; Juan J., TARI (2007), "Environmental Management and Firm Performance: A Case Study", *Journal of Environmental Management*, Volume: 84, Issue: 4.
- DİNÇER, Ömer ve Yahya, FİDAN (2000), *İşletme Yönetimine Giriş*, Beşinci Baskı, İşletme-Ekonomi Dizisi: 67, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- EREN, Erol (1990), *İşletmelerde Stratejik Planlama ve Yönetim*, Üçüncü Basım, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, Yayın No: 127.
- HALKOS, George ve Anastasios SEPETIS (2007), "Can Capital Markets Respond to Environmental Policy of Firms?" Evidence from Greece", *Ecological Economics*, Volume: 63, Issue: 2-3.
- ILGAZ, Tuba (2006), "Türkiye'nin AB Çevre Mevzuatına Tam Uyumu İçin 70 Milyar Euro Lazım", *Tekstil İşveren*, Sayı: 316.
- JABBOUR, C. Jose Chiappetta ve F. Cesar Almada, SANTOS (2008), "Relationships Between Human Resource Dimensions and Environmental Management in Companies: Proposal of A Model", *Journal of Cleaner Production*, Volume: 16, Issue: 1.
- KALAYCI, Şeref (2006), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, İkinci Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- KELGÖKMEN, Derya (2006), Avrupa Birliği'nde Çevre Koruma Politikaları ve Türkiye'deki Yerli ve Yabancı Firmaların Pazarlama Politikalarına Etkileri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- LOZANO, Macarena ve José, VALLES (2007), "An Analysis of the Implementation of An Environmental Management System in A Local Public Administration", *Journal of Environmental Management*, Volume: 82.
- NEMLİ, Esra (2001), "Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:23-24, Ekim 2000-Mart 2001.
- MCAUSLAND, Carol (2008), "Trade, Politics and The Environment: Tailpipe vs. Smokestack", *Journal of Environmental Economics and Management*, Volume: 55.
- MESCON, H. Michael; BOVÉE, Courtland, L. ve John, V. THILL (1999), *Business Today*, Upper Saddle River, Ninth Edition, New Jersey: Prentice Hall.
- PALMER, Adrian ve Bob HARTLEY (2006), *The Business Environment*, Fifth Edition, New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- RODERICK, Hilliard (1976), "Industry and Environment", *Pure & Appl. Chem.*, Volume: 45.
- SABUNCUOĞLU, Zeyyat ve TOKOL, Tuncer (2005), *İşletme*, Altıncı Baskı, Bursa: Alfa Aktüel Basım Yayın.
- Sanayi Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu* (2008), İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı: 509, Ağustos 2008 Özel Sayı, İstanbul.
- SANER, Erol (2004), "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre ve Sanayi", *Çevre ve Mühendis*, Sayı: 26.
- SARIKAYA, Z. Hasan (2004), "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", *Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, İstanbul.
- SARMENTO, Manuela, DURÁO, Diamantino ve Manuela, DUARTE (2007), "Evaluation of Company Effectiveness in Implementing Environmental Strategies for a Sustainable Development", *Energy*, Vol: 32.
- SCHAPER, Michael (2002), "Small Firms and Environmental Management", *International Small Business Journal*, Vol: 20, Iss: 3.

A.Yılmaz & Y.Bozkurt / Avrupa Birliği 'ne Uyum Sürecinde Türk Kamu ve Özel İşletmelerinin Çevreye Duyarlılığı Üzerine Bir Uygulama: ISO 500 Örneği

- TAVMERGEN, Ige (1998), “ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemleri: Uygulama Aşamaları ve Uygulayanlara Sağladığı Faydalar”, *DTM – Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 9.
- TEZCAN, Devrim (2001), “Çevre Yönetimi”, *TMMOB Metalurji Mühendisleri Odası Dergisi*, Sayı: 127, Ankara.
- TUNÇER, Burcu (2004), “Avrupa Birliği Çevre Mevzuatındaki Gelişmelerin Türkiye’deki Sanayi Şirketlerine Getirdiği Rekabet Tehditleri ve Inovasyon İçin Yarattığı Fırsatlar”, *Çevre ve Mühendis*, Sayı: 26.